

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

26^E JAARGANG

WOENSDAG 6 AUGUSTUS 1941

No. 1333

WAARNEMEND HOOFDREDACTEUR:

J. H. M. Meijerink (Schiebroek).

Redactie en Administratie: Pieter de Hoochweg 122, R'dam-W

Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruigeplaatweg.

Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408 (ten name van

„Economisch-Statistische Berichten”).

Abonnementsprijs voor het weekblad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 21* — per jaar. Buitenland en koloniën f 23. — per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het weekblad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de Administratie.

Advertenties voorpagina f 0.50 per regel. Andere pagina's f 0.40 per regel. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD.

	Blz.
Compensatie van rationalisatie-werkloosheid in het licht van enkele gegevens over de Vereenigde Staten door P. J. S. Serrarens	464
De ontwikkeling van het levensverzekeringsbedrijf in 1940 door J. C. Brezet	466
De woningvoorraad van Nederland door J. de Bruin	469
Boekbespreking.	
Prof. L. van Vuuren: Nederlandsch-Indië als producent van grondstoffen voor de wereldbehoeften, bespr. door J. Willems	471
Maandcijfers.	
Indexcijfers van Nederlandsche aandelen	473
Statistieken.	
Wisselkoersen — Bankstaten.....	474

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Op de *geldmarkt* blijft de invloed van het aangroeien van de *buitenlandsche wisselportefeuille* zich doen gevoelen, nadat in de voorgaande week de aanwas van het bedrag van het in omloop zijnde bankpapier de verruiming van de markt uit dezen hoofde had gecompenseerd. Sedert medio April — in de eerste weken van de per 1 April ingegane nieuwe regeling van het betalingsverkeer met Duitschland was n.l. het volle effect daarvan nog niet merkbaar — bedroeg de gemiddelde aanwas van de *buitenlandsche wisselportefeuille* (inclusief de post diverse rekeningen) per week rond f 23 miljoen. In datzelfde tijdvak steeg de vlottende schuld van de schatkist met rond f 24 miljoen per week. Men mag dus aannemen, dat, ware de clearing met Duitschland gehandhaafd, de aanwas van de vlottende staatsschuld rond f 47 miljoen per week zou hebben bedragen, hetgeen ongeveer gelijk is aan de stijging in het tijdvak van medio Februari — na uitgifte van de consolidatieleening — tot half April.

Als gevolg van de nieuwe financieringswijze van ons verkeer met Duitschland zou de schatkist reeds eenige weken geleden in staat zijn geweest, het restant van het rechtstreeks bij De Nederlandsche Bank ondergebrachte papier af te lossen, ware het niet, dat de omloop van bankpapier sedert dien weer met ruim f 100 miljoen is gestegen. Men mag echter niet aannemen, dat de verdere aanwas der circulatie gelijk op zal gaan met den groei van de *buitenlandsche wisselportefeuille*, zoodat de aflossing van de laatste rest van het direct ondergebrachte papier alleen nog maar een kwestie van tijd kan zijn. Zoodra dit stadium is bereikt, komt de *geldmarkt* na langen tijd weer in een situatie, waarin men kan spreken van overtollige middelen, die hier te lande geen emplooi kunnen vinden. Hoe de schatkist dan haar rentepolitiek voor het schatkistpapier zal ontwikkelen, is een open vraag. Ook het effect van de uitgifte eener consolidatieleening op de *geldmarkt* zal dan in een ander licht komen te staan.

De *obligatiemarkt* heeft deze week eenige fluctuatie getoond, waarbij over het algemeen het koerspeil een kleinigheid is teruggelopen. De omzetten waren niet groot, maar vooral de kooplust was gering. De groote beleggers zijn slechts sporadisch in de markt, omdat immers allerwegen voorbereidingen worden getroffen voor de nieuwe staatsleening, waarvan nu vrijwel algemeen wordt aangenomen, dat zij een 3½ pCt. rentetype zal hebben. De vraag voor Duitse rekening is in den laatsten tijd niet groot; hier en daar valt van die zijde zelfs winstneming te constateeren.

De *aandelenmarkt* heeft vrij omvangrijke schommelingen te zien gegeven, waarbij Indische waarden op den voorgrond traden in verband met de politieke situatie in het Verre Oosten. Deze waarden sloten, ondanks een herstel aan het eind van de week, als regel beneden de opening. De rest van de markt was — hoewel ook deze na de vaste stemming in de eerste helft van de week een reactie te verduren had — algemeen hooger. Vooral industriele aandelen waren weer gevraagd; sommige konden krachtig monteeren, in enkele gevallen ook in verband met vraag voor Duitse rekening, b.v. bij aandelen Hoogovens. De enorme belangstelling voor de nieuwe emissie du Croo en Brauns bewijst wederom den grooten honger naar fondsen met een laag koerspeil.

COMPENSATIE VAN RATIONALISATIE- WERKLOOSHEID, IN HET LICHT VAN ENKELE GEGEVENS OMTRENT DE VERENIGDE STATEN.

In de veelvuldige gedachtenwisseling over de rationalisatie, die, vooral sinds de twintiger jaren, zich in de hele kapitalistische productie zo sterk deed gevoelen en die onder de arbeiders een grote ongerustheid veroorzaakte vanwege de werkloosheid, die deze als onmiddellijk gevolg der rationalisatie-maatregelen ondervonden, is van tal van kanten en in velerlei vorm de leer verkondigd van de compensatie.

De Internationale Economische Conferentie van 1927, die het algemeene gevoelen der economen van die tijd weergaf, sprak van „tijdelijk ongunstige gevolgen” der rationalisatie, van een „tijdelijke werkloosheid” „in de eerste phase van haar toepassing”.

De verdedigers der compensatie-theorie stelden, dat de werkloosheid, die door uitschakeling van arbeidskrachten tengevolge van methoden van arbeidsbesparing zou ontstaan, na een min of meer korte tijd zou worden opgeheven door nieuwe werkgelegenheid, die het gevolg zou zijn van die arbeidsbesparing.

Argumenten ter gunste van de compensatietheorie.

Sommigen wezen daarbij op het feit, dat de methoden van arbeidsbesparing, voorzover zij op de invoering van nieuwe machines berustten, in de productie dezer machines zelve reeds een uitbreiding van werkgelegenheid schiepen. Een weinig doordacht pleidooi, omdat, als de vervaardiging der nieuwe machines evenveel man-uren zou kosten als zij in de jaren van haar gebruik in de onderneming zouden uitsparen, er voor een aanschaffing, die zo zware kapitaalinvestering met een naar verhouding zo gering resultaat zou eisen, wel weinig animo zou bestaan.

Andere compensatie-optimisten kwamen met het historische argument, dat „de erving over een tijdperk van 150 jaar vertrouwen geeft in het vermogen der productie, de uitgeschakelde arbeidskrachten te absorberen, ook voor de toekomst” (wijlen Dr. Ir. van der Waerden, Praeadvies voor de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek 1937, p. 10).

In die 150 jaar, dus sinds het begin der industriële revolutie, was echter de arbeidsbesparing niet alleen veel geleidelijker gegaan dan in het tijdperk na de wereldoorlog, maar ook waren er toen nog tal van factoren werkzaam, die thans ontbreken, waardoor het bouwen op wat in grootvaders tijd gebeurd is voor het huidig tijdsgewricht ten enenmale onmogelijk is.

In de 19de eeuw was immers een voortdurende uitbreiding van de productie mogelijk, omdat er nog geweldige afzetgebieden openstonden. De vroeg-kapitalistische landen van Europa deden hun uitvoer verzeeld gaan van een zeer belangrijke kapitaal-uitvoer — die voor Europa vóór 1914 geschat wordt op 150 milliard goudmark —, waardoor een dadelijke betaling in goederen kon uitblijven, maar waardoor anderzijds een industrialisatie der nieuwe landen werd ingezet, die het weer mogelijk maakte, dat de potentiële massa-werkloosheid, die anders, met name in Groot-Brittannië en Duitsland, zou zijn opgetreden, door belangrijke emigratie uit Europa naar overzee — de Verenigde Staten namen van 1871—1913 24 miljoen immigranten op, Engeland alleen leverde in die tijd 10 miljoen emigranten — werd gemaskeerd.

Nog andere verdedigers van compensatie-theorieën stelden, dat de rationalisatie der productie onder de druk der concurrentie zou leiden tot een verlaging niet alleen van de kostprijs, maar ook van de verkoopprijs, hetgeen de vraag naar het product zou doen stijgen, tengevolge waarvan de uitgestoten arbeiders in het bedrijf zelf weer konden geabsorbeerd worden.

Dit zou natuurlijk, als het waar was, de schoonste oplossing zijn. De uitgestoten textielarbeider in Twente is er uiteraard meer mee geholpen, als het bedrijf hem weer in zijn eigen vak kan opnemen, dan wanneer bijvoorbeeld de radio-industrie in Eindhoven haar poorten wijder openzet.

Maar ook al zou de prijsdaling van het product, die, zelfs waar het consumptiegoederen betreft, maar in een deel der gevallen tot belangrijke verhoging der consumptie kan leiden — in normale tijden is de vraag naar levensmiddelen al zeer weinig elastisch —, niet leiden tot een stijging van de consumptie in het eigen bedrijf, maar wel tot die in andere bedrijven, dan nog zou deze compensatie, zij het dan misschien na omscholing en verplaatsing van arbeiders, tot absorptie der werkloosheid leiden.

Cijfers betreffende de Verenigde Staten.

Nu is toetsing dezer compensatie-theorie aan de feiten in de laatste jaren voor de meeste landen zeer moeilijk, zo niet onmogelijk geworden, omdat de maatregelen van handelspolitiek en de monetaire onrust al lang vóór de huidige oorlogperiode zo zeer verschillende elementen tezamen hadden gebracht, dat het praktisch onmogelijk is, daaruit de compensatie in zuivere vorm te precipiteren.

Te meer verheugde het mij daarom, het vorige jaar een samenvatting in brochurevorm te ontvangen van een studie van *Spurgeon Bell*: „Productivity, Wages and National Income”, uitgegeven door the Brookings Institution. Het boek zelf heb ik niet machtig kunnen worden, maar de cijfers in de „digest” zijn interessant genoeg.

Zij hebben namelijk betrekking op de periode van 1923—1937 en bestrijken een groot deel van de Amerikaanse industrie, een deel dat 75 pCt. van de „industrial wage disbursements” in de Verenigde Staten omvat. Zij vallen uiteen in twee perioden, een van vijf jaar, van 1923—'24 tot 1928—'29, dus de periode van grote economische bloei, en een tweede periode van acht jaar, van 1928—'29 tot 1936—'37, de periode van depressie.

Deze keus is zeer gelukkig. *Woytinsky* had er reeds op gewezen (Trois causes du chômage, B.I.T., 1935, p. 44), dat het onjuist was, bij vergelijkingen over de economische ontwikkeling in de Verenigde Staten de jaren 1920 en '21 als basis te nemen, daar deze een ongezonder na-oorlogseffect vertoonden en dus een onjuist beeld gaven: de stijging der praestatie per arbeider van 1921 tot 1923 met 25 pCt. in twee jaar is dus in de cijfers van *Spurgeon Bell* niet verwerkt.

De cijfers lopen over „man-hour productivity”, „physical volume of output”, „man-hours of employment”, „number of wage-earners”, „hourly earnings”, „weekly earnings” en „weekly earnings-real”.

Wij geven hier alleen de cijfer-reeksen over de eerstgenoemde drie factoren omdat praestatie, productie en aantal man-uren een veel zuiverder beeld geven van de automatische gevolgen van rationalisatie dan het aantal arbeiders, welk laatste immers in de depressie-periode door het invoeren van verkorte werkweken op een hoger peil gehouden is dan met het aantal man-uren zou overeenkomen. Deze op zichzelf goede maatregel zou natuurlijk als er geen gegevens over het aantal man-uren ter beschikking stonden, ons oordeel over de gevolgen van de rationalisatie als zodanig vitiëren.

Industrie.

De eerste groep gegevens gaat over de fabriekmatige bedrijven.

	Van 1923-'24 tot 1928-'29	Van 1928-'29 tot 1936-'37	Gehele periode
Praestatie	+ 25	+ 20	+ 50
Productie	+ 27	— 1,4	+ 25
Man-uren	+ 1,8	— 18	— 16

Er is dus over de eerste vijf jaren van voorspoed een

stijging van praestatie per arbeider, die met een ongeveer gelijkblijvend aantal man-uren tot een even grote stijging van de productie leidt.

De prestatie-stijging zet zich in de depressie-periode voort, zij het in minder sterke mate; wel is het percentage, gemeten op grondslag van 1923—'24, ook 25 pCt., maar ditmaal in 8 jaar, dus slechts 3,12 pCt. per jaar, terwijl het in de voorspoedperiode gemiddeld 5 pCt. was. De productie zelf zet zich echter niet uit: het aantal man-uren daalt met 18 pCt., d.w.z. bijna even sterk als de praestatie per arbeider stijgt!

Spurgeon Bell meent te mogen veronderstellen, dat een deel van de rationalisatie in de depressie-periode berust op de uitschakeling van arbeiders, die minder efficiënt waren, die dus niet tot de hoge arbeidsprestatie, die in deze periode vereist werd, in staat bleken. Hij baseert deze mening op het feit, dat bij een stijging der productie in enkele maanden van 1936—1937 er een belangrijke daling in de arbeidspraestatie was.

Van vijf belangrijke industrieën, die mede onder de bovengenoemde cijfers vallen, worden afzonderlijke gegevens vermeld, over de gehele periode.

Van 1923—'24 tot 1936—'37.

	Automobielen en onderdelen	IJzer en staal	Papier en pulp	Katoen- en textiel	Tabak
Praestatie	+ 47	+ 56	+ 52	+ 39	+ 140
Productie	+ 46	+ 16	+ 50	+ 7	+ 17
Man-uren	— 0,7	— 25	— 1,5	— 24	— 51

Bij de *automobiel-industrie* is het aantal man-uren praktisch gelijk gebleven en is de stijging der productie dus geheel mogelijk gemaakt door opvoering der arbeidspraestatie. Wel is het aantal arbeiders, dat in de hoogconjunctuur gestegen was, gehandhaafd en aan het eind der periode nog 25 pCt. hoger dan aan het begin, maar toch is het aantal man-uren per saldo iets teruggegaan.

Bij de *ijzer- en staalbedrijven* is de praestatie veel sterker gestegen dan de totale productie en is het aantal man-uren met 25 pCt. teruggegaan. Hier is het aantal arbeiders met 1 pCt. verminderd.

In de *papier- en pulp-industrie* is de situatie analoog aan die in het autobedrijf; gelijke stijging van praestatie en productievolume, gelijkblijven van het aantal man-uren. Het aantal arbeiders, waarover dit aantal uren thans uitgesmeerd wordt, is hier 12 pCt. hoger.

In de *katoentextielindustrie* is er een stijging van de praestatie, waaraan slechts een kleine uitzetting van het productievolume beantwoordde; daarentegen zien wij een daling van het aantal man-uren met 24 pCt. en van het aantal arbeiders met 7 pCt.

De sterkst sprekende cijfers zijn die der *tabaksindustrie*: een stijging der praestatie per arbeider met 140 pCt., over 13 jaar dus een gemiddelde van 11 pCt. per jaar! Deze stijging van de productie per arbeider ontstond echter eerst in de depressieperiode, dus is nog sterker geweest. De gegevens laten niet toe te constateren, of de 17 pCt. productiestijging een restant is van een productie-uitzetting in de boomerperiode of dat zij pas in de depressieperiode ontstaan is.

Het aantal man-uren is echter met meer dan de helft gedaald en het aantal arbeiders met 35 pCt.

Mijnbouw.

De tweede groep cijfers, die de auteur bijeengebracht heeft, omvat de mijnbouw. „De vervanging van handenarbeid door de machine zette zich in de laatste twintig

	Van 1923—'24 tot 1928—'29	Van 1928—'29 tot 1936—'37	Gehele periode
Praestatie	+ 32	+ 43	+ 89
Productie	+ 16	— 3,7	+ 12
Man-uren	— 13	— 33	— 41

jaar in de mijnbouw zo snel voort, dat we van een technologische revolutie mogen spreken”.

De productiviteit steeg dus in de hoogconjunctuur met 32 pCt., maar in nog sterkere mate tijdens de depressie, nl. met een gemiddelde van 7 pCt. per jaar: de productie nam echter maar weinig toe, en in de depressie zelfs af, hetgeen in de nog volgende cijfers over de ontwikkeling bij de spoorwegen en bij de electriciteitsbedrijven voor een groot deel zijn verklaring vindt.

Het aantal man-uren ging echter gestadig terug, met in totaal 41 pCt.; dat der arbeiders met 14 pCt. De urenlonen (geldlonen), die in de eerste periode met 9 pCt. daalden, stegen in de tweede met 11 pCt., zodat ze aan het eind 1,7 pCt. hoger lagen dan in het beginjaar.

Door de enorme reductie in het aantal arbeidsuren daalden de weeklonen met niet minder dan 30 pCt.

Spoorwegen.

Twee factoren waren van ontwikkeling bij de spoorwegen: het hoge loonpeil, dat uit de oorlogsperiode dateerde, toen de regering de spoorwegen in handen had, en daarnaast de ontwikkeling der concurrentie van het wegvervoer, waardoor vooral het vrachtvervoer sterk beïnvloed werd.

De stijging der arbeidspraestatie bedroeg in beide periodes gemiddeld 3 pCt. per jaar, totaal 43 pCt. Daaraan beantwoordde echter geen productiestijging. Het personen- en goederenvervoer daalde met 17 pCt., het aantal man-uren met 42 pCt. en het aantal arbeiders met bijna hetzelfde percentage, nl. met 39 pCt.

	Van 1923—'24 tot 1928—'29	Van 1928—'29 tot 1936—'37	Gehele periode
Praestatie	+ 16	+ 24	+ 43
Productie	+ 5	— 21	— 17
Man-uren	— 10	— 36	— 42

Electriciteitsbedrijven.

Een geheel ander beeld geven de electriciteitsbedrijven: hier stegen alle cijfers! De praestatie per arbeider nam met 111 pCt. toe, grotendeels in de tweede periode: de productie nam echter nog meer toe, maar het meest in de eerste periode. Toen steeg ook het aantal arbeiders met 41 pCt., zodat dit in het eindjaar nog 36 pCt. hoger was dan in het beginjaar. Het aantal man-uren, dat in de eerste periode, toen de efficiency minder snel steeg dan de productie, met 31 pCt. was toegenomen, daalde weer in de tweede periode om ten slotte, in vergelijking met het beginjaar, slechts met 1/10 van de productietoename te stijgen.

	Van 1923—'24 tot 1928—'29	Van 1928—'29 tot 1936—'37	Gehele periode
Praestatie	+ 31	+ 61	+ 111
Productie	+ 71	+ 41	+ 141
Man-uren	+ 31	— 12	+ 14

Als wij dus naast elkaar stellen de cijfers voor de fabriekmatige bedrijven, de mijnbouw, de spoorwegen en de electriciteitsbedrijven over de gehele periode van hoog- en laagconjunctuur, krijgen we het volgende beeld:

	Fabrieken	Mijnen	Spoorwegen	Electr.-bedrijven
Praestatie	+ 50	+ 89	+ 43	+ 111
Productie	+ 25	+ 12	— 17	+ 141
Man-uren	— 16	— 41	— 42	+ 14

Men zou natuurlijk naast deze cijfers er graag ook hebben over de bouwnijverheid, die in de twintiger jaren een merkwaardige opbloei vertoonde, en over de distributie, die immers al tientallen jaren lang een trend tot stijging vertoont en misschien dus ook thans een deel der werklozen geabsorbeerd heeft; maar ook zonder dat zijn deze gegevens al zeer interessant.

Slotbeschouwing.

Op grond van de cijfers uit „Recent Economic Changes” over de periode 1920—’27 kwam Prof. Woytinsky tot de conclusie (l. c. p. 48): „De Verenigde Staten zijn in een periode van toenemende structurele werkloosheid gekomen”.

De nieuwe cijfers, die nu tien jaar verder reiken, laten geen andere conclusie toe.

Zij worden nog duidelijker, als men de achteruitgang in aantallen man-uren omrekent in aantallen werklozen. Wij krijgen dan op een basis van 10.281.000 arbeiders in de industrie in 1923 (cijfers van „Recent Economic Changes”) een aantal werklozen van 1.644.960 en op een aantal mijnwerkers van 925.000 een aantal werklozen van 379.250. (Voor de spoorwegen en electriciteitsbedrijven heb ik geen gegevens over het aantal arbeiders).

Nu is het merkwaardige, dat deze „productie” van werkloosheid, van 2 miljoen werklozen, juist het geheel van de industrie omvat, waar compensatie door oprichting van nieuwe ondernemingen, door exploitatie van nieuwe vindingen, zich volgens de voorstanders van de desbetreffende theorieën het sterkst zou moeten doen gelden.

Als er compensatie, als er een automatisch optredend evenwichtsherstel was, dat na en tengevolge van rationalisatie de uitgestoten werklozen weer absorbeerde, dan moesten er in deze cijfers sporen van te vinden zijn. Er zit misschien een compenserend element in de cijfers voor de electriciteitsbedrijven, die — maar dat ontsnapt thans aan onze beoordeeling — wellicht door exploitatie van waterkracht de teruggang van de mijnbouw gedeeltelijk compenseeren, maar in de cijfers van de gehele industrie ontbreken de hoopvolle compensatie-tekenen geheel.

Prof. Tinbergen heeft het in zijn jongste boekje „Technische ontwikkeling en werkgelegenheid”, p. 74, zeer voorzichtig geformuleerd, toen hij stelde, „dat de compensatietheorie slechts voorwaardelijk juist kan zijn en dat er een grote waarschijnlijkheid is, dat zij niet juist is”.

In bovengenoemde cijfers over de Verenigde Staten vindt de compensatietheorie, die Kruger's „Alles sal reg kom” in de economie geïntroduceerd heeft, zeker geen bestemming.

Maar als rationalisatie niet automatisch compensatie doet optreden, dan zal het nodig zijn, dat zoowel de bedrijven zelf als de Staat maatregelen nemen om de werkloosheidsbarende rationalisatie te beheersen en haar gevolgen tijdig op te vangen.

P. J. S. SERRARENS.

DE ONTWIKKELING VAN HET LEVENSVZERKERINGSBEDRIJF IN 1940.

Het ligt voor de hand te verwachten, dat het intreden van de oorlogstoestand in Nederland niet zonder invloed zal zijn gebleven op het levensverzekeringsbedrijf hier te lande.

In de eerste plaats zou hierbij de gedachte kunnen opkomen, dat door het verlies aan mensenlevens als gevolg van de oorlog de sterfte zodanig zou zijn toegenomen, dat de verzekeringsondernemingen voor grote extra-uitkeringen zouden komen te staan. Daar echter deze extra-sterfte in oorlogstijd elk element van regelmaat, dus van voorspelbaarheid mist — technisch uitgedrukt niet aan de wet der grote getallen gehoorzaamt — zijn de levensverzekeringsmaatschappijen niet in staat geweest, dit risico in hun tarieven te verdisconteren, zodat zij het tot aan het uitbreken van de huidige oorlog in hun polissen voor militairen vrijwel altijd en voor burgers somtijds uitdrukkelijk uitsloten. Slechts in weinige gevallen werd het uitgesloten oorlogsrisico tegen betaling van een vrij hoge extra-premie toch gedekt¹⁾.

¹⁾ Zie hierover: „Dekking van het oorlogsrisico door de Nederlandsche levensverzekeringsmaatschappijen” door M. F. J. Cool, in E.-S. B. van 25 October; vervolg-artikelen 15 en 22 Nov. 1939.

Dat de grootte der oorlogsterfte voor de gang van zaken in het levensverzekeringsbedrijf desondanks van vrij grote betekenis is geweest, is dan ook voornamelijk een gevolg van het feit, dat de maatschappijen na het einde van de oorlog hier te lande op zich namen, in alle gevallen van sterfte door oorlogsmolest niettemin de uitkeringen onverminderd te doen plaats vinden, grotendeels dus onverplicht. Dat dit voor de begunstigen een groot voordeel betekende boven het uitkeren van alleen de gevormde premiereserve, behoeft geen betoog. Naast zijn sociale zijde had deze maatregel echter ook een belangrijke commerciële zijde, nl. in zoverre als hij bijdroeg tot het behoud van het vertrouwen in de betreffende ondernemingen en dientengevolge werkte als een extra-reclame. In het onderstaande zal daarom getracht worden na te gaan, hoeveel de extra-kosten van deze tegemoetkoming bedroegen en hoe dit bedrag zich verhoudt tot de normale acquisitie-kosten.

In de tweede plaats zal de oorlog gevolgen meebrengen voor de ontwikkeling van het bedrijf als geheel. Het levensverzekeringsbedrijf berust op het vertrouwen der verzekerden en meer nog der aspirant-verzekerden, en het was de vraag, of dit vertrouwen ook onder de oorlogsomstandigheden gehandhaafd zou blijven. In dit verband verdient vooral de ontwikkeling van het cijfer der nieuwe verzekeringen de aandacht, daar dit uiteraard in sterke mate zal reageren op een veranderde instelling van het publiek tegenover het verzekeringswezen. Komen de verzekerden in liquiditeitsmoeilijkheden, of wensen zij om andere redenen te beschikken over contante middelen, dan is het ontstaan van een tendenz tot premievrijmaken en afkoop mogelijk. Op grond van deze overwegingen is het van belang de vermeerdering en de vermindering van het verzekerd bedrag, vooral ook gesplitst naar de verschillende oorzaken, na te gaan en te vergelijken met de cijfers van vorige jaren.

Tenslotte zal de oorlog invloed hebben op de levensverzekeringsmaatschappijen in hun kwaliteit van belangrijke institutionele beleggers. Vooreerst rijst de vraag, in hoeverre de eisen, welke gesteld zijn aan de liquiditeit der maatschappijen, de samenstelling van het vermogen hebben beïnvloed. Voorts was te vrezen, dat het verwoesten van talrijke civiele objecten grote nadelige invloed zou hebben op de waarde der beleggingsportefeuille, voorzover deze bestond uit gebouwen en door hypotheek gedekte leningen, welke tezamen de laatste jaren gemiddeld 38 pCt. van de totale beleggingen uitmaakten. Wij zullen dan ook trachten een denkbeeld te verkrijgen omtrent de uit dezen hoofde geleden schade. Van belang is voorts de verandering, die de post obligaties heeft ondergaan, welke de laatste jaren gemiddeld 39 pCt. van de beleggingen bedroeg. Op zijn beurt bestaat deze weer voor ongeveer 2/3 gedeelte uit overheidspapier. Het gevaar was zeker niet denkbeeldig, dat ook hier verliezen geleden zouden worden. Het is echter bekend, dat het vertrouwen in het overheidscrediet niet geschokt werd en dat integendeel het koersniveau der overheidsleningen in de loop van 1940 een aanzienlijke verbetering onderging. Het is van belang te onderzoeken, of en in hoeverre de maatschappijen in de veranderde toestanden aanleiding hebben gevonden om hun houding t.a.v. deze beleggingsvorm naar deze of gene zijde te wijzigen.

Gegevens uit de jaarverslagen over 1940.

Ongetwijfeld zal het komende verslag van de Verzekeringkamer op deze en andere vragen antwoord geven. De uitgebreide arbeid, verbonden aan de bewerking van het cijfermateriaal, is echter oorzaak, dat dit verslag niet binnen korte tijd tegemoet gezien kan worden. Ter statistische verificatie werden daarom in het onderstaande de cijfers gebruikt, voorkomende in een aantal der reeds verschenen jaarverslagen over 1940. Deze hebben betrekking op 31 ondernemingen, wèlker verzekerde bedragen in

de periode 1937 t/m 1939 van het verzekerde bedrag der gezamenlijke Nederlandse levensverzekeringsmaatschappijen gemiddeld uitmaakten: 65 pCt. der kapitaalverzekeringen, 70 pCt. van de renteverzekeringen en 47 pCt. van de volksverzekeringen. Het in het onderzoek de dekking gedeelte is dus wel van zodanige omvang, dat de steekproef als representatief voor het geheel kan worden beschouwd. Het treft ons intussen, dat de hier onderzochte ondernemingen een relatief kleiner deel van het totaal verzekerd bedrag aan volksverzekeringen hebben dan van het totaal bedrag der kapitaal- en renteverzekeringen. De oorzaak hiervan is, dat deze 31 maatschappijen een betrekkelijk groot deel van de grote ondernemingen omvatten, bij welke de volksverzekering van relatief geringer betekenis is dan bij de kleinere. Om te kunnen beoordelen, of hier verschillen aanwezig waren, werden de 31 ondernemingen in twee groepen verdeeld, bestaande uit 7 grotere en 24 kleinere, waarbij de grens werd getrokken bij een totaal verzekerd bedrag van f 100 miljoen; de renteverzekeringen werden hierbij, in overeenstemming met de usance, opgenomen voor het tienvoudige van het jaarlijkse rentebedrag.

Sterfte.

Wij gaan nu in de eerste plaats in overeenstemming met het hierboven opgestelde plan van onderzoek na, hoe de sterfte tengevolge van de oorlogsomstandigheden zich heeft ontwikkeld. Van de 31 ondernemingen delen 20 hieromtrent cijfers mede. Tezamen keerden zij wegens sterfte door oorlogsgeweld een bedrag uit van f 1.080.044, overeenkomende met 13,0 pCt. van het in 1940 door deze maatschappijen in totaal wegens overlijden uitgekeerde bedrag ad f 8.302.000.

De Verzekeringskamer publiceert in haar verslag over 1939 reeds de resultaten van een door haar bij een aantal maatschappijen ingesteld onderzoek omtrent de extra-sterfte door de oorlog; zij constateerde hierbij, dat tussen 10 Mei en 13 Juli 1940 37,4 pCt. van het door overlijden vervallen verzekerde bedrag betrekking had op sterfte door oorlogsgeweld, waarvan 21,7 pCt. op rekening kwam van militairen en 15,7 pCt. van burgers. Veronderstellen wij nu, dat het verval in de eerstgenoemde categorie uitsluitend uitkeringen bij overlijden betrof, maar dat bij de tweede categorie het verval in dezelfde verhouding verdeeld was over uitkeringen en geëindigde lijfrenten als het totale verzekerde bedrag over kapitaal- en renteverzekeringen, dan vinden wij, dat deze 37,4 pCt. samengesteld was uit 33,0 pCt. uitkeringen en 4,4 pCt. renten. Nemen wij in aanmerking, dat in deze twee maanden volgens de sterftestatistiek van het C.B.S. normaliter 15,7 pCt. van het totale aantal sterfgevallen per jaar valt en nemen wij verder aan, dat buiten deze twee maanden geen oorlogsuitkeringen meer hebben plaats gehad, dan vinden wij — onder verdere hypothese, dat de 62,6 pCt. normaal verval bij overlijden in dezelfde verhouding (36,4 : 26,2) over uitkeringen en vervallen rente was verdeeld als in 1939 — dat de extra uitkeringen overeenkomen met een percentage van 12,4 pCt. over het gehele in 1940 wegens sterfte uitgekeerde bedrag.

De overeenstemming tussen de op beide wijzen berekende percentages geeft ons de moed, een schatting te wagen omtrent het totaal in Nederland op deze wijze uitgekeerde bedrag. Taxeeren wij de totale uitkering wegens overlijden in 1940 ruwweg op f 22 miljoen, dan vindt men een bedrag van f 2,5 à f 3 miljoen wegens oorlogsuitkering, waarvan naar schatting f 1,5 à f 2 miljoen onverplicht.

Wij merken hierboven reeds op, dat deze onverplichte uitgave ook uit privaateconomisch standpunt verdedigd kan worden. Een berekening leerde, dat dezelfde 20 maatschappijen, die f 1,08 miljoen wegens oorlogsmolest uitkeerden, waarvan naar schatting f 0,63 miljoen onverplicht, in 1940 een bedrag van f 5,11 miljoen aan „eerste kosten” uitgaven, d.w.z. kosten samenhangende met het tot stand brengen van nieuwe verzekeringen. Deze „reclame”

in de beste zin des woords kostte de ondernemingen dus een bedrag, overeenkomend met 12,3 pCt. van dat, hetwelk de geijkte wijzen van verwerving opeisten, een aanmerkelijk, maar zeker niet verontrustend hoog percentage. Deze extra-uitgave is echter van belangrijke waarde, hetgeen in principe juist is dan haar te vergelijken met de eerste kosten. Als gevolg van het feit, dat de reclamekosten der betreffende ondernemingen in 1940 slechts f 0,25 miljoen bedroegen, dus klein waren in verhouding tot de totale eerste kosten, ad f 5,11 miljoen, vinden wij, dat de onverplichte uitkeringen het 2½-voud beliepen van het totaal dezer reclamekosten.

Tabel I.

Toe- en afnemings van het verzekerd bedrag bij 31 levensverzekeringsmaatschappijen. (In duizenden guldens).

Saldovermeerdering (Vermindering).	1937	1938	1939	1940
Kap.-verzekering	97365	99727	29781	-22602
Rente-verzekering	119643	155722	118581	53396
Volksverzekering	19291	10159	8141	10284
Totaal	236299	265608	156503	41078

Ontwikkeling van het gehele bedrijf.

Tabel I bevat een specificatie van de vermeerdering en de vermindering van het totale verzekerde kapitaal, waarbij ter vergelijking ook cijfers van de drie voorafgaande jaren zijn opgenomen. Per saldo is het totaal verzekerd bedrag nog toegenomen, maar slechts met onafgezien het vierde gedeelte van de toeneming in 1939 en een zesde van die in 1938. De vermindering in de aanwas van het verzekerd bedrag, welke in 1939 was ingetreden, werd derhalve in 1940 voortgezet. Bij nadere analyse van de saldi-toeneming in 1940 blijkt, dat het totaal verzekerd bedrag der kapitaalverzekeringen zelfs is geslonken, terwijl de renteverzekeringen een aanmerkelijk geringere toeneming vertonen dan in het voorafgaande jaar. Daarentegen blijkt de stijging van het bedrag der volksverzekeringen merkwaardigerwijze in 1940 nog iets groter geweest te zijn dan in 1939.

Tabel II.

Vermeerdering van het verzekerd bedrag bij 31 maatschappijen, gesplitst naar de oorzaken. (In duizenden guldens).

	1937	1938	1939	1940
Kap.verzekering:				
Nieuwe verz.	194629	213728	142208	93824
Overn. port.	6662	1541	64	589
Andere oorz.	8349	1810	9132	3086
Totaal	209640	217079	151404	97499
Rente verzekering:				
Nieuwe verz.	147751	190161	155394	97033
Overn. port.	2253	228	—	121
Andere oorz.	2121	2085	7846	2018
Totaal	152125	192474	163240	99172
Volksverzekering:				
Nieuwe verz.	47121	40860	36681	31794
Overn. port.	14187	3404	420	336
Andere oorz.	1918	1117	1154	2444
Totaal	63226	45381	38255	34574
Totaal:				
Nieuwe verz.	389501	444749	334283	222651
Overn. port.	23102	5173	484	1046
Andere oorz.	12388	5012	18132	7548
Totaal	424991	454934	352899	231245

Kapitaalverzekering.

Gaan wij thans aan de hand van de tabellen II en III de oorzaken van de wijzigingen in het verzekerd bedrag na en bezien wij allereerst de kapitaalverzekering, dan constateren wij, dat de oorzaak van de vermindering hier bijna geheel gelegen is bij een verminderde productie, evenals dit trouwens in 1939 het geval was. Het saldo van toe- en afnemings der kapitaalverzekeringen nam in 1939 en 1940 resp. af met f 70 miljoen en f 52 miljoen, terwijl de productie daalde met resp. f 72 miljoen en f 49 miljoen. De productie van kapitaalverzekeringen vond in de periode van 1937 tot en met 1940 plaats in een verhouding van ruwweg 2 : 2 : 1½ : 1. Deze vorm van verzekering heeft dus de laatste jaren aan aantrekkelijkheid verloren. Opvallend is, dat de vermindering van het verzekerd bedrag aan kapitaalverzekering voor slechts een derde op rekening van overlijden en afloop tezamen komt. Een even groot deel wordt ingenomen door afkoop, terwijl wijziging en wanbetaling de rest delen.

De uitkeringen bij overlijden zijn in 1940 wel toegenomen, maar zoals wij boven reeds zagen, is deze stijging, over het gehele jaar omgeslagen, ten slotte van tamelijk beperkte omvang gebleven. Ook in vorige jaren was deze

Tabel III.

Vermindering van het verzekerd bedrag bij 31 maatschappijen, gesplitst naar de oorzaken. (In duizenden guldens).

	1937	1938	1939	1940
Kap.verzekering:				
Overlijden	7.862	8.796	9.877	10.681
Afloop	20.192	24.017	27.799	26.945
Wijziging	22.468	22.881	19.021	16.725
Afkoop	35.612	33.789	37.158	39.936
Wanbetaling	22.833	24.654	23.585	21.495
Andere oorz.	3.308	3.215	4.183	4.319
Totaal	112.275	117.352	121.623	120.101
Renteverzekering:				
Overlijden	8.150	9.308	9.358	10.741
Afloop	5.544	5.535	7.098	7.092
Wijziging	6.240	8.989	10.015	8.746
Afkoop	6.970	6.787	9.784	11.234
Wanbetaling	4.568	5.186	6.325	6.348
Andere oorz.	1.010	947	2.079	1.615
Totaal	32.482	36.752	44.659	45.776
Volksverzekering:				
Overlijden	3.112	3.175	3.278	3.813
Afloop	1.991	2.195	2.266	2.176
Wijziging	7.221	5.252	3.891	3.179
Afkoop	4.306	4.211	3.525	3.017
Wanbetaling	19.082	18.565	15.048	11.125
Andere oorz.	8.223	1.824	2.106	980
Totaal	43.935	35.222	30.114	24.290
Totaal:				
Overlijden	19.124	21.279	22.513	25.235
Afloop	27.727	31.747	37.163	36.213
Wijziging	35.929	37.122	32.927	28.650
Afkoop	46.888	44.787	50.467	54.187
Wanbetaling	46.483	48.405	44.958	38.968
Andere oorz.	12.541	5.986	8.368	6.914
Totaal	188.692	189.326	196.396	190.167

post overigens regelmatig toegenomen, wat te verklaren is door de voortschrijdende veroudering van de portefeuille.

Het bedrag van de afkoop onderging bij de kapitaalverzekering van 1939 tot 1940 een stijging van ongeveer 8 pCt., zodat de invloed van de drang naar groter liquiditeit over het gehele jaar genomen niet bijzonder groot is geweest. Uit onze beschouwingen omtrent de beleggingen

zal blijken, dat ook het belenen van polissen in 1940, vooral bij de kleine ondernemingen, weliswaar is toegenomen, maar dat ook deze toeneming een dusdanig beperkte omvang heeft aangenomen, dat van een grote invloed der toegenomen liquiditeitsvoorkeur niet kan worden gesproken. Dat ook de capaciteit van de verzekeringnemers tot het verrichten van betalingen niet sterk is aangetast wordt bewezen door het feit, dat de royementen wegens wanbetaling in deze categorie lager waren dan in elk der drie voorafgaande jaren.

Dit laatste was ook het geval met de wijzigingen. Deze post omvat vermoedelijk in hoofdzaak het premievrijmaken van kapitaalverzekeringen en het omzetten in renteverzekeringen. Het laatste is waarschijnlijk niet van overgroot belang, daar het hoofd vermeerderingen door „andere oorzaken” bij de renteverzekering niet groot is. Wij hebben hier dientengevolge een aanwijzing, dat het premievrijmaken in 1940 eerder van geringere dan van grotere omvang was dan in een der drie voorafgaande jaren. Ook hier blijkt derhalve niets van een vermindering van de capaciteit of van de wil tot betalen van de betrokkenen.

Renteverzekering.

Het beeld van de ontwikkeling van de renteverzekeringen vertoont in groote lijnen dezelfde trekken. De productie ontwikkelde zich de laatste drie jaar bijna geheel analoog aan die bij de kapitaalverzekeringen; in de periode 1937—1940 vond zij plaats in een verhouding van 1½ : 2 : 1½ : 1. De toeneming van de renteverzekering ten koste van de kapitaalverzekering, na 1937 tot stilstand gekomen, heeft derhalve geen opleving ondergaan; evenals de productie van kapitaalverzekeringen vertoonde de productie van renteverzekeringen in 1940 een vrij aanzienlijke daling. Dat het uitstaande bedrag aan renteverzekeringen desondanks in 1940 nog een toeneming vertoonde, is te danken aan het bij deze categorie van verzekeringen vrij geringe verval. Afloop, wijziging, afkoop en wanbetaling bedroegen hier in de onderzochte jaren slechts de helft tot een derde van de overeenkomstige posten bij de kapitaalverzekering. Evenals bij de kapitaalverzekeringen was het verval door afkoop hier in 1940 weliswaar iets groter dan in het voorafgaande jaar, maar het verval door wijzigingen daarentegen geringer. Ook hier is derhalve van een tendenz naar grotere liquiditeit niet veel te merken. Het royement wegens wanbetaling in deze afdeling bleef vrijwel constant.

Volksverzekering.

De ontwikkeling van de volksverzekering wijkt enigszins af van die van kapitaal en renteverzekering. De productie nam ook hier weliswaar af, maar in veel geringere mate: in verhoudingscijfers bedroeg de productie van 1937 tot en met 1940 resp. 12 : 10 : 9 : 8. Doordat daartegenover het verval in belangrijke mate geringer was dan in 1939, vertoonde het verzekerd bedrag, anders dan bij de kapitaal- en renteverzekeringen, in 1940 zelfs een grotere toeneming dan in het voorafgaande jaar. De betrekkelijk geringe omvang van het verval aan volksverzekeringen is vooral het gevolg van een gevoelige daling van het verval door wanbetaling. Dit is des te merkwaardiger, indien men in aanmerking neemt, dat het verzekerde bedrag aan volksverzekeringen nog vrij aanmerkelijk groeide. Ook het verval door afkoop en wijziging vertoonde bij deze categorie een niet onbelangrijke afnemings.

Wat de volksverzekering betreft, schijnen de levensverzekeringsmaatschappijen dus een kleinere — zo al enige — nadelige invloed van de oorlogsomstandigheden te hebben ondergaan dan in de afdeling kapitaal- en renteverzekeringen.

Tenslotte kunnen wij uit tabel IV nog nagaan, of de ontwikkeling bij grote en kleine maatschappijen ongeveer parallel verliep. Van een belangrijke divergentie blijkt geen sprake te zijn. De cijfers fluctueren in het algemeen

Tabel IV.

Toe- en afnemng van het verzekerd bedrag bij:

	7 maatschappijen met meer dan f 100 miljoen				24 maatschappijen met minder dan f 100 miljoen verzekerd bedrag.			
	1937	1938	1939	1940	1937	1938	1939	1940
Kapitaalverzekering	75212 ¹⁾	82076	22822	-21252	22153	17651	6959	-1350
Renteverzekering	96422	130023	102491	46725	23221	25699	16090	6671
Volksverzekering	-3748 ¹⁾	2236	3043	3258	23039 ²⁾	7923	5098	7026
Totaal	167886	214335	128356	28731	68413 ²⁾	51273	28147	12347

¹⁾ Beïnvloed door een overboeking van volksverz. naar kap.verz. ten bedrage van ca. f 6,5 miljoen.

²⁾ Beïnvloed door het overnemen van een portefeuille ad ca. f 14 miljoen.

bij de kleinere ondernemingen minder heftig dan bij de grote. De netto-afnemng van de kapitaalverzekeringen was in 1940 bij de kleine ondernemingen naar verhouding geringer dan bij de grote, hetgeen goeddeels is toe te schrijven aan een relatief geringere daling van de productie bij de eerstgenoemde, terwijl bovendien het verval door abnormale oorzaken bij de grote ondernemingen een stijging, daarentegen bij de kleine maatschappijen een daling vertoonde.

De beweging van het saldo renteverzekering vertoont bij beide categorieën ondernemingen een vrijwel parallel verloop, met dien verstande, dat de fluctuaties bij de kleine ondernemingen van een enigszins gedempter karakter blijken te zijn geweest.

T.a.v. de volksverzekering echter vertoont het saldo bij de kleine ondernemingen in 1940 een veel sterkere vooruitgang dan bij de grote. Toch is hierbij niet te denken aan een groter werfkracht der kleine maatschappijen, want de productie van volksverzekeringen nam bij hen relatief sterker af dan bij de grote. De oorzaak van het gunstiger verloop is voornamelijk te zoeken bij de naar verhouding omvangrijker vermindering van het verval door wanbetalingen bij de 24 kleine ondernemingen.

Dit wat de ontwikkeling van het gehele bedrijf betreft. Op de wijzigingen, welke zich in 1940 hebben voorgedaan in de samenstelling van het vermogen der onderzochte maatschappijen, komen wij in een afzonderlijk artikel terug.

J C. BREZET.

DE WONINGVOORRAAD VAN NEDERLAND.

Nu door de bijzondere omstandigheden is afgezien van het houden van een woningtelling per 31 December 1940, blijft de mogelijkheid open om door berekening het aantal woningen te benaderen. Bekend is de voorraad per 31 December 1930, nl. 1.885.567 bewoonde en een reserve van 49.875 onbewoonde woningen (d. i. 2,6 pCt.): in totaal dus 1.935.442 woningen ¹⁾. Door bij dit getal de netto-vermeerdering van den woningvoorraad op te tellen — zie het staatje op blz. 470 —, komt men per 31 December 1939 tot een totaal aantal woningen van 2.269.027. (Voor het jaar 1940 zijn door het Centraal Bureau voor de Statistiek nog geen cijfers gepubliceerd). Zoals altijd bij administratie van groote voorraden het geval is, zal dit getal den juisten voorraad slechts benaderen; procentsgewijs zal de fout eventueel slechts klein zijn.

Van belang is echter te weten, hoe groot de woningbehoefte is, welke tegenover dezen voorraad staat. Zij bestaat uit het aantal woningen, dat voor huisvesting noodig is, vermeerderd met een zekere reserve, waarvoor algemeen 3 pCt. als juist aanvaard wordt. Aangezien geen cijfers omtrent de netto-vermeerdering van de woningbehoefte bestaan, kan men bij de berekening hiervan dus niet op dezelfde wijze te werk gaan als bij de berekening van den woningvoorraad. Wel kan men den

¹⁾ Alle in dit artikel genoemde cijfers zijn afkomstig uit publicaties van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

toestand per 31 December 1930 bekend veronderstellen, daar de reserve aan onbewoonde woningen toen normaal was, waaruit men dus kan concludeeren tot een behoefte per eind 1930 ten bedrage van ca. 1.936.000 woningen.

Wijze van berekening der woningbehoefte.

Voor de berekening van de toeneming van de woningbehoefte in de volgende jaren is gebruik gemaakt van de zgn. „methode van Halle”. Volgens deze methode wordt de vraag naar woningen in het algemeen *vergroot* door:

- huwelijk van ongehuwden;
- huwelijk van een gescheiden man met een ongehuwde vrouw;
- vestiging van een gezin, komende uit het buitenland, terwijl de vraag naar woningen *afneemt* door:
 - huwelijk van een weduwnaar met een weduwe;
 - huwelijk van een weduwnaar met een gescheiden vrouw;
 - overlijden van een gescheiden vrouw;
 - overlijden van een weduwnaar;
 - overlijden van een weduwe;
 - vertrek van een gezin naar het buitenland.

Het is duidelijk, dat niet ieder geval, dat onder bovengenoemde factoren valt, inderdaad de woningbehoefte zal beïnvloeden; er zijn echter nog andere factoren, buiten de genoemde, die de vraag wél kunnen wijzigen (bijv. de zgn. „afzonderlijk wonenden”).

In een rapport, uitgebracht door een commissie, welke het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw instelde (1925), wordt de genoemde methode geanalyseerd en worden alle gebreken, welke haar aankleven, opgesomd. Bij toepassing op gemeenten afzonderlijk is de mogelijkheid van fouten het grootst; zij wordt tot een minimum beperkt bij toepassing van de methode op het geheele land, daarbij als basis een woningtelling nemend.

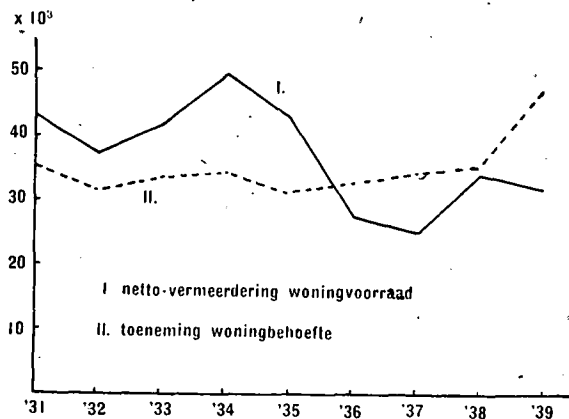
In de Jaarcijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek kan men alle hierboven genoemde factoren vinden, zij het dan, dat betreffende vestiging of vertrek — de rubrieken c. en i. — geen gegevens bekend zijn omtrent het aantal *gezinnen*, doch alleen omtrent het aantal *personen*. Is het reeds waarschijnlijk, dat door den aard dezer personen de woningbehoefte door hen weinig wordt beïnvloed, zonder bezwaar kan men hun invloed verwaarloozen door de geringe grootte van de vestigings- en vertrekoverschotten. (In de jaren 1931 tot en met 1938 bedroeg het totale vertrekoverschot slechts 4873 personen.)

Waarschijnlijke toeneming der woningbehoefte.

In kolom 4 van de tabel op blz. 470 vindt men de waarschijnlijke toeneming van de woningbehoefte, berekend volgens de genoemde methode (zie ook fig. 1). Volgens deze berekening bedraagt de netto-vermeerdering van de behoefte van eind 1930 tot eind 1939 ca. 316.000 woningen (het cijfer van 1939 is, wegens het ontbreken van de noodige gegevens, geschat op grond van het aantal huwelijken).

Handhaven we de gedachte, dat de woningbehoefte — exl. reserve — overeenkomt met het aantal bewoonde woningen, dan zou dus per ultimo 1939 dit laatste aantal

Figuur I.

ca. 2.202.000 zijn. Geheel juist is dit nog niet, aangezien o.a. hierbij nog rekening moet worden gehouden met een toeneming van het aantal „afzonderlijk wonenden”. Door den heer Angenot wordt deze toeneming voor het laatste decennium geschat op ca. 25.000 (Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw, Nov. 1935).

Jaar	Woningvoorraad		Woningbehoefte	
	netto vermeerdering	per 31 Dec.	toeneming	per 31 Dec. (excl. vereischte reserve)
1930	—	1.935.442	—	1.886.000
1931	43.070	1.978.512	35.000	1.921.000
1932	37.301	2.015.813	32.000	1.953.000
1933	41.626	2.057.439	33.000	1.986.000
1934	49.940	2.107.379	35.000	2.021.000
1935	42.993	2.150.372	31.000	2.052.000
1936	27.339	2.177.711	33.000	2.085.000
1937	24.977	2.202.688	34.000	2.119.000
1938	34.131	2.236.819	36.000	2.155.000
1939	32.208	2.269.027	47.000	2.202.000 ¹⁾

¹⁾ = geschat.

De woningtoestand kwantitatief en kwalitatief bezien.

Houdt men rekening met een vereischte reserve van plm. 3 pCt., dan zouden per eind 1939 ca. 2.270.000 woningen noodig zijn. Zoo gezien begon dus het jaar 1940 met een juist voldoende aantal woningen. Kwantitatief dus schijnbaar een bevredigende toestand. Schijnbaar, daar Nederland als woningmarkt niet één geheel is, doch bestaat uit een groot aantal locale markten, zoodat een surplus op de eene plaats een tekort elders niet kan compenseeren.

Voor een ideale woningmarkt moeten twee voorwaarden vervuld zijn. In de eerste plaats moet het aantal woningen plaatselijk gelijk zijn aan de totale woningbehoefte, vermeerderd met een reserve van ongeveer 3 pCt. In de tweede plaats moet de verdeeling dezer woningen over de verschillende huurklassen beantwoorden aan de vraag in ieder dezer klassen. Dat de toestand in dit opzicht in werkelijkheid niet ideaal was, moge blijken uit de klachten daaromtrent, welke herhaaldelijk zijn gepubliceerd.

Hoe is het kwalitatief gesteld?

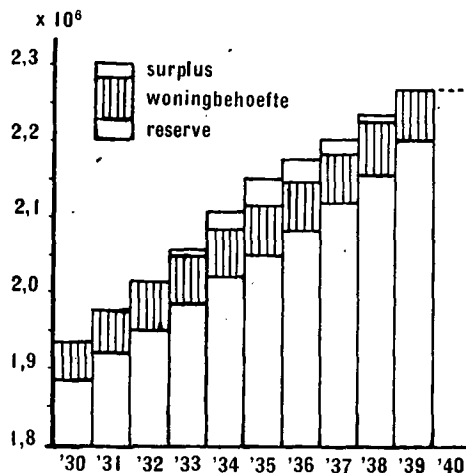
Bezien we hiertoe nog eens den toestand per eind 1930. Uit de publicaties van de woningtelling blijkt dan, dat van de bewoonde woningen niet minder dan 139.387 stuks uit slechts één vertrek bestonden en een aantal van 237.235 uit twee vertrekken. Tezamen vormden deze woningen dus ruim 17 pCt. van den geheelen voorraad per eind 1930. Bedenkt men daarbij, dat keukens en bewoonde kelders, zolders, stallen, enz., als vertrek werden medegerekend, dan is het aan geen twijfel onderhevig, dat een groot deel dezer woningen absoluut onvoldoende is. Voor zoover door verbouwing daarin geen verbetering is gebracht,

moeten zeer vele dezer woningen nog bestaan, aangezien in de periode 1931 tot en met 1939 in totaal nog geen 55.000 woningen door eenigerlei oorzaak aan den voorraad onttrokken zijn. Zouden alle onttrokken woningen één- en twee-vertrekswoningen zijn geweest, dan zou nog ca. 14 pCt. van den huidige voorraad uit deze woningen bestaan. Dan is er nog het euvel van de bewoonde wagens en schuiten, waarvan er bij de laatste woningtelling 18.827 werden geteld. Dit verschijnsel is zeker nog niet tot een minimum beperkt.

In dit licht gezien kan men den toestand per 1 Januari 1940 dus in het geheel niet gunstig noemen.

Welke veranderingen zijn daarin in het jaar 1940 gekomen? Zeker geen veranderingen ten goede, want ruim 30.000 woningen zijn door oorlogsgeweld vernield, terwijl daarnaast de bouwnijverheid voor groote moeilijkheden kwam te staan. De normale netto-vermeerdering van den woningvoorraad in 1940 is waarschijnlijk geheel tenietgedaan door het oorlogsgeweld, zoodat de bestaande reserve aangesproken werd om aan de vraag te kunnen voldoen (zie fig. 2). Het geringe aantal leegstaande woningen getuigt daarvan.

Figuur II.

Momenteel is de toestand noch kwantitatief, noch kwalitatief gunstig te noemen. De moeilijkheden voor de bouwnijverheid worden steeds groter en met een spoedig optredend — plaatselijk zelfs reeds ingetreden — tekort aan woningen moet dan ook zeker gerekend worden.

Zeer terecht is dan ook door den Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw en voor de Bouwnijverheid het parool „bouwen!” uitgegeven. Gezien echter de materialenpositie kan vooralsnog aan dezen oproep slechts in zeer geringe mate voldaan worden.

Vooruitzichten voor de bouwbedrijvigheid na den oorlog.

Zoodra de materialenpositie zich aanmerkelijk verbetert, zal men aan den slag moeten. Daarbij zal men rekening moeten houden met een vraag naar bouwmaterialen, die in den beginne zeker groter zal zijn dan waaraan productie en invoer kunnen voldoen, zoodat de momenteel geldende distributiemaatregelen ook dan nog voorloopig van kracht zullen moeten blijven. Eén der voorwaarden voor een juiste toepassing van het thans geldende systeem, waarbij de uitvoering van een bouwwerk afhankelijk is van de goedkeuring van den Algemeen Gemachtigde, is een zoo goed mogelijke kennis betreffende de urgentie der aangevraagde werken.

Beperken wij ons hier tot den woningbouw, dan moet men dus het antwoord kennen op de vragen, welke de samenstelling is van den woningvoorraad en hoe groot de behoefte in de verschillende woningklassen is. Kent men deze, dan spreekt het vanzelf, dat aanvankelijk slechts toestemming verleend mag worden voor den bouw

van woningen in de slechtst voorziene categorieën, daar anders niet deze, maar wel de meest rendabele woningen gebouwd zullen worden. Van een gelukkige coincidentie zal hierbij vrijwel geen sprake zijn.

Ook voor het vaststellen van streekplannen en het coördineren daarvan tot een Nationaal Plan, vraagstukken, welke steeds dringender om een oplossing vragen, zijn gedetailleerde gegevens op dit gebied noodig.

Het alsnog houden van een woningtelling komt mij dan ook zeer urgent voor. Statistieken, waaruit men voldoende gegevens voor een berekening van de samenstelling van woningvoorraad en woningbehoefte kan putten, zijn niet beschikbaar. De belangrijkheid der materie rechtvaardigt m.i. ruimschoots de hieraan verbonden kosten, die overigens bij een dergelijke omvangrijke telling zeker niet gering zullen zijn.

J. DE BRUIN.

BOEKBESPREKING.

Nederlandsch-Indië als producent van grondstoffen voor de wereldbehoefte door Prof. L. van Vuuren. (Utrecht 1941; Uitg.-Mij. N.V. Kemink en Zoon. Prijs f 1.25, 60 blz.).

Bovengenoemd onderwerp werd door den schrijver behandeld in een voordracht voor den een-en-twintigsten Kolonialen Vacantiecursus voor Geografen te Amsterdam in December 1940. Teneinde te bevorderen, dat de positie van Nederlandsch-Indië ten aanzien van de voorziening in de wereldbehoefte aan grondstoffen in ruimen kring bekendheid verwierf, werd tot de uitgave van dit werkje besloten.

Dit argument, door den schrijver in zijn voorwoord als motief voor de publicatie van deze rede naar voren gebracht, kan niet anders dan onze volle instemming hebben. Juist in dezen tijd, nu de verbindingen tusschen het Rijk in Europa en de gewesten in de tropen verbroken zijn, komt men spoedig tot het besef wat men thans in het moederland hierbij tekort komt, zonder daarbij zich tevens altijd in voldoende mate te realiseeren wat wij in ons tropische rijk bezitten en — de politieke ontwikkeling in het Verre Oosten gedurende den laatsten tijd is hier een duidelijk en dringend bewijs van — dat dit bezit naast vele voordeelen ook tallooze zorgen met zich brengt. Immers, een oud Fransch gezegde, door den schrijver ook in het motto boven zijn beschouwingen aangehaald, nl. dat „qui terre a guerre a”, zou in dezen tijd van slagzinnen en leuzen lang geen slecht figuur slaan, en geldt thans — indien men het woord „guerre” niet al te letterlijk op vat en er, vrij vertaald, „moelijkheden” voor leest — zeker ook voor Nederlandsch-Indië.

Naast een overzicht nu van hetgeen Nederlandsch-Indië aan grondstoffen kan voortbrengen, wil de schrijver in dit werkje tevens een uiteenzetting geven van de economische en politieke consequenties van Indië's rijkdom. Consequenties, die wel niet onvermijdelijk tot een oorlog behoeven te leiden, maar die toch, onder invloed van de gevolgen van den vorigen wereldoorlog, de Indische grondstoffen en het land dat ze voortbrengt tot een begeerenswaard bezit maken. Zonder op de juistheid van de na 1919 in zwang gekomen en ook door schrijver ter sprake gebrachte onderscheiding tusschen de „have's” en de „have-nots” — wat dan voornamelijk op het bezit en de controle van grondstoffen-produceerende gebieden betrekking had — in te gaan, noch de daaruit getrokken conclusies als onaanvechtbaar aan te merken, moet men toch constateeren, dat een grondstoffenland thans niet meer eenvoudigweg zijn producten kan telen en delven om daarna te trachten ze op de wereldmarkten te verkopen, onverschillig aan wie, als de ontvangen prijs de productiemoeiteit maar goed maakt. Autarkie, restmarkt, betalingsmoeijkheden, valorisatie, restrictie, synthetische

producten, strategische grondstoffen, levensruimte zijn enkele van de vele begrippen, zoowel als reële invloeden, waarmede de grondstoffen-produceerende landen de laatste twintig jaren hebben moeten leeren rekenen.

Wij deden hierboven een greep uit de tallooze problemen, die men onder het oog moet zien, indien men, zooals klaarblijkelijk het doel van den schrijver van dit boekje was, een overzicht wil geven van de positie van Nederlandsch-Indië als producent van grondstoffen voor de wereldbehoefte. Dit is werkelijk geen gemakkelijke taak. Temeer beseft men dit, indien men bedenkt, dat het thans, nu vele informatiekanaalen afgesloten zijn, niet alleen zeer moeilijk is om up to date materiaal over dit bij uitstek actueele vraagstuk te verzamelen, maar dat ook de sterke verbondenheid van deze problemen met de momenteele politieke vraagstukken — en de ondervinding heeft ons wel geleerd, dat hier „neutraliteit”, in welk opzicht ook, misschien nog wel een begrip, maar allerminst werkelijkheid is — hier een zuiver wetenschappelijke behandeling zeer moeilijk maakt.

Men kan o.i. derhalve bij een behandeling van dit complex van vraagstukken moeilijk verwachten een ook maar beknopt overzicht te krijgen van den huidige stand van zaken — het reeds genoemde gebrek aan gegevens alleen-maakt dit reeds onmogelijk — ten aanzien van de Indische grondstoffenproductie en haar problemen. Voor een deel is het natuurlijk wel mogelijk de beschikbare statistische gegevens betreffende de Indische productie en uitvoer van vóór het noodlottige voorjaar 1940 op een overzichtelijke en sprekende wijze bijeen te brengen en te ordenen en van eenig verklarend proza te voorzien. Maar voorzover het om de talrijke economische en vooral politieke vraagstukken gaat, die daarmede annex zijn, kan men thans in een dergelijke beschouwing slechts verwachten een persoonlijke visie van den schrijver omtrent het ontstaan van deze problemen, en wellicht ook een enkele aanduiding omtrent de gewenschte oplossing, resp. de door hem verwachte ontwikkeling aan te treffen.

Hiermede heeft men dan ook de samenstelling van dit boekje weergegeven, en al moge het voor ieder goed Nederlander, die met belangstelling thans de lotgevallen van ons overzeesch gebiedsdeel volgt, een teleurstelling zijn, dat de zoo gewenschte voorlichting in dezen tot een op deze wijze beknotte behandeling van de onderhavige vraagstukken is beperkt gebleven, kan men den schrijver in de gegeven situatie hiervan moeilijk een verwijt maken en het integendeel slechts waardeeren, dat van deskundige zijde eenige resultaten van een beschouwing omtrent deze problemen door deze publicatie voor een brederen kring toegankelijk worden gemaakt. Bovendien is — wat practisch zeer te waardeeren valt — deze publicatie geschied in een prettig uitgevoerd, overzichtelijk en laaggeprijsd werkje, waardoor ieder, die zich met betrekking tot het hier behandelde complex van vraagstukken wil oriënteren, daartoe een gemakkelijke gelegenheid wordt geboden.

Zooals wel te verwachten was, wordt het overgrote deel van het boekje ingenomen door een weergave van den stand van voortbrenging en uitvoer van de belangrijkste Indische exportproducten volgens de laatste beschikbare gegevens, d.w.z. meestal jaarcijfers van 1938 en 1939, al dan niet aangevuld met ramingen betreffende de momenteele productiecapaciteit. Schrijver splitst hierbij de verschillende Indische voortbrengselen naar zgn. „uitputbare” en „niet-uitputbare” voorraden; een onderscheiding, ontleend aan de sociale geografie, waarbij onder de niet-uitputbare voorraden die grondstoffen vallen, welke door de menschen zelve worden voortgebracht door bewerking van den grond, en die derhalve steeds kunnen worden aangevuld, al zijn er natuurlijk door bepaalde productievoorwaarden zeker ook wel grenzen aan de voortbrenging van deze producten gesteld. Tot de uitputbare voorraden behooren in het algemeen de delf-

stoffen, die in voorafgegane tijden der wording van de aardkorst gevormd werden en niet meer door den mensch kunnen worden aangevuld. Ruwweg beteekent dit dus de onderscheiding tusschen agrarische productie en mijnbouw.

Onder de niet-uitputbare voorraden worden in dit werkje behandeld rubber, plantaardige oliën en vetter, vezelgewassen en suiker. Zooals uit deze opsomming blijkt heeft de schrijver die agrarische voortbrengselen, die voor het grootste deel het karakter van genotmiddelen dragen, zooals bijv. koffie en thee — belangrijke Indische uitvoerproducten en waarvan, wat de wereldmarktpositie betreft (men denke aan de Braziliaansche koffiëpolitiek en de theerrestrictie), toch wel een en ander te vermelden valt — buiten beschouwing gelaten. Er worden overigens bij de behandeling van de verschillende producten buitengewoon interessante feiten naar voren gebracht, die een kleurrijke aanvulling vormen op de min of meer traditioneele beschouwingwijze en reeds bekende opvattingen betreffende de verschillende Indische cultures. Bij het overzicht betreffende de rubber wordt het vraagstuk van de synthetische rubber in de Vereenigde Staten als een zeer reële mogelijkheid en werkelijkheid behandeld, zonder hierbij nu direct een ongemotiveerd groote verwachting — of, van Indisch standpunt gezien, pessimisme — ten aanzien van de toekomst van dit artikel aan den dag te leggen. Ten aanzien van het „International Rubber Regulation Committee” merkt Prof. van Vuuren op: „Hier is waarlijk een begin van het begrip der onderlinge afhankelijkheid te zien, waarbij men beseft, dat de welvaart afhankelijk is van de juistheid, waarmede dat begrip tot uitdrukking wordt gebracht”.

In het bijzonder bij de behandeling van de plantaardige oliën en vetten (copra, cocoskoeken, klapperolie, palm-pitten en palmolie, grondnoten, kapokpitten en -olie en koeken, sojaboonen, djarakpitten, sesamzaad, katjangolie) wordt een zeer interessant overzicht gegeven, evenals bij het overzicht van de vezelgewassen (kapok, harde touwvezels — vnl. sisal — roselle-vezel en katoen). Alleen is, naar wij meenen, de schrijver wel eenigszins te gunstig in zijn oordeel over de kapokpolitiek der Indische regering, als hij zegt: „De getroffen maatregelen, misschien echter nog meer de inmiddels uitgebroken oorlog, hebben den toestand gered”. Wij zouden het redden van den toestand, en mede van de kapokpolitiek zelve, liever geheel willen toeschrijven aan de strategische beteekenis van dit product, die in September 1939 ineens op den voorgrond is getreden.

„Wat zal de toekomst zijn van de suikercultuur?” vraagt Prof. van Vuuren zich af bij de beknopte, maar pakkende beschrijving van deze Indische cultuur. Zijn antwoord is: „Het is mijn innige overtuiging, dat vooral hier het Nederlandsche volk een monument gesticht heeft, dat niet verloren kan gaan. Wat de van rampen zwangere tijden ook mogen brengen, geen zal het kunnen stellen buiten de energie en de door wetenschappelijke bezinning verkregen ervaring van den Nederlandschen planter op Java, die zelf het wetenschappelijk apparaat dermate vervolmaakte, dat de door de natuur geboden mogelijkheden bijna geheel beheerscht werden en aan de wereldgemeenschap aangetoond werd, wat de scheppende geest des menschen vermag”.

Bij de zgn. uitputbare voorraden behandelt de schrijver tin, bauxiet, nikkel en aardolie. Maar allereerst wijst hij in een korte inleiding op de ten aanzien van de delfstoffen in het algemeen bestaande tendens tot nationalisatie van de voortbrenging, welke weer, via de vorming van internationale concerns (bijv. bij aardolieproducten), moet leiden tot een internationalisatie dezer voorraden, welke volgens Prof. van Vuuren haar rechtvaardiging vindt in het feit, dat deze uitputbare voorraden, die allerzonderlingst over den aardkorst zijn verdeeld, aan de geheele menschheid toebehooren.

Met deze opmerkingen worden wij wel in het midden

geplaatst van de groote economische problemen van het heden, die ook den dag van morgen zullen beheerschen, en men kan het wel betreuren, maar den schrijver niet verwijten, dat deze het in feite bij de vermelding van dit proces — ook in de nader te bespreken slotparagraaf over „de toekomst” — thans laat. Wel wijst schrijver er op, dat Nederlandsch-Indië met zijn open deur politiek zich in dezen tegenover de wereld zeker kan verantwoorden, al is er — en o. i. terecht — steeds voor gewaakt, dat het Nederlandsche karakter der te vormen ontginningsmaatschappijen gehandhaafd werd.

Bij de overigens overzichtelijke behandeling van de tinwinning had de schrijver o. i. volledigheidshalve wel mogen vermelden, dat het Indische tinerts, voorzover niet in Indië gesmolten, thans weer — evenals vóór de vestiging der N.V. Hollandsche Metallurgische Bedrijven te Arnhem — in de smelterijen in Britsch-Malakka wordt verwerkt, terwijl ook de kwestie der vaststelling van de standaardquota, die den laatsten tijd zeker weer actueel is en ook voor Indië met zijn sterk gemechaniseerde en gemoderniseerde tinwinning voor de naaste toekomst van veel beteekenis kan zijn, in dit overzicht wordt gemist. Buitengewoon belangwekkend is voorts het overzicht van de jonge bauxietwinning en haar toekomstplannen.

Voor het zoo actueele vraagstuk van de beteekenis van Nederlandsch-Indië als aardolieproducent vindt men in de uitmuntende beschrijving en het verstrekte materiaal in dit werkje een niet genoeg te waardeeren betrouwbare en gefundeerde voorlichting.

Overziet men zoo het geheel van deze overzichten van de structuur van de Indische grondstoffenproductie — hierbij willen wij terloops opmerken, dat het structuurbeeld, door de sterke conjunctuurinvloeden, die een grondstoffenland als Indië ondervindt, en welke dientengevolge ook steeds in de cijfers en gegevens zijn inbegrepen, ons niet altijd even duidelijk voor oogen wordt gesteld — dan valt o. a. op, hoe belangrijk steeds weer de plaats is, die de Vereenigde Staten voor de positie van een bepaald product innemen. Deze tendens was vóór den oorlog reeds in toenemende mate aanwezig en is thans van beslissende beteekenis voor de economische en ook de economisch-politieke positie van Nederlandsch-Indië.

Als inleiding nu tot deze overzichten geeft de schrijver een vrij uitvoerige uiteenzetting van de historische ontwikkeling en het karakter van de problemen, waarvoor een grondstoffen-produceerend land als Indië zich thans gesteld ziet met betrekking tot het voldoen aan de zgn. wereldbehoeften naar zijn voortbrengselen. Schrijver begint zijn uiteenzetting van deze ingewikkelde materie met het zinnetje: „Het is tenslotte alles zoo eenvoudig gegaan” wat weliswaar in engeren zin betrekking heeft op het ontstaan van een blijvende behoefte van de Europeesche bevolking aan de producten van het Verre Oosten — waarbij overigens deze „eenvoud” nog lang niet iedereen even overtuigend zal voorkomen — maar wat toch een weinig bevredigenden indruk maakt als springplank, vanwaar men in dezen chaos van economische en politieke vraagstukken onderduikt. Men heeft in elk geval, na de lezing van deze inleiding, een niet zeer duidelijk en weinig overtuigend beeld van het ontstaan en het karakter van al deze problemen. Er is hier en daar wel wat te eenvoudig door de historie heengewandeld en wat de karakterisering van de grondstofproblemen betreft worden weliswaar tal van ongetwijfeld zeer interessante opmerkingen gemaakt (bijv. over de onderscheiding in uitputbare en niet-uitputbare voorraden, over den invloed van de marktcontrôle, enz.), maar de aard van deze problemen en hun consequenties worden ons toch niet zeer duidelijk voor oogen gesteld. Nu wezen wij er in den aanvang reeds op, dat men thans van een uiteenzetting van deze problemen geen al te groote verwachting moet koesteren en dat hier van een juiste en klare voorlichting moeilijk sprake kan zijn, maar wij betreuren het toch, dat de schrijver uit den schat

van kennis en materiaal, die hem blijkens tallooze interessante en boeiende passages en opmerkingen in deze inleiding toch ten dienste staan, ons niet meer dan een dergelijk fragmentarisch overzicht heeft geboden.

Tenslotte geeft de schrijver aan het eind een zeer beknopt overzicht over de toekomst. De schrijver geeft hierin eenige aanduidingen omtrent de gedachte van een vorming van levensruimten, die in zichzelf genoegzaam kunnen zijn, als mogelijke oplossing van het vraagstuk om de beschikbare grondstoffen op een redelijke wijze binnen het bereik van de geheele menschheid te brengen. Hij wijst hierbij o.a. op het oude wereldrijk China en het streven van de Monroe-leer voor Amerika. Maar terecht haalt Prof. van Vuuren hierbij voorbeelden aan van de sterke concentratie in productiegebied voor verschillende grondstoffen (aardolie, tin, rubber), om er vervolgens op te wijzen, dat, zelfs indien een vorming van dergelijke autarke levensruimten mogelijk ware, er nog altijd een zeer ruime mate van onderlinge afhankelijkheid zou blijven bestaan.

Het is begrijpelijk dat de schrijver het thans bij de aanduiding van deze groote economisch-politieke problemen heeft gelaten, hoewel hij volledigheidshalve voor de uitputbare voorraden wijst op een uiteindelijke tendens naar wereldcontrole, waarbij o.i. in de werking van sommige internationale grondstoffenkartels reeds een aller-

eerste schrede op dezen weg valt waar te nemen. Dit is echter nog toekomstmuziek waarbij een ieder thans in dergelijke beschouwingen een eigen melodie speelt, die groote afwijkingen kan vertoonen van de latere werkelijkheid. Wij willen echter besluiten met een aanhaling van de laatste alinea van dit boekje, waaruit een opvatting spreekt, die allerminst een speculatie op de toekomst beteekent, maar die een hecht gefundeerde overtuiging van alle goede Nederlanders is: „Wat er ook gebeure, *Nederlanders* zullen, in het belang van de welvaart van Europa, de leiders van het productieproces moeten blijven, in nauwe samenwerking met de inheemsche volksgroepen. Ieder systeem, dat een nieuwe orde wensch op den grondslag der „gerechtigheid”, zal daarmede rekening hebben te houden, indien het waarlijk de welvaart van het geheel wensch te bevorderen.”

En omdat het hier gebodene handelt over de vraagstukken en bedreigingen, die deze opvatting raken, zijn wij den schrijver dankbaar voor deze bijdrage, vooral daar, waar hij ons het bewijs voor deze overtuiging heeft geschonken in zijn boeiende weergave van wat Indië kan presteeren en gepresteerd heeft. Daarom ook hebben wij de verleiding niet kunnen weerstaan om zoo uitvoerig bij dit belangwekkende werkje stil te staan.

J. WILLEMS.

MAANDCIJFERS.

INDEXCIJFERS VAN NEDERLANDSCHE AANDEELEN (Centraal Bureau voor de Statistiek)

(Men zie voor de wijze van berekening der indexcijfers het Maandschrift van het C.B.S. van Maart 1925, blz. 355 e.v. en 30 April 1937, blz. 605 e.v. De lijst der fondsen, uit welke notering de indexcijfers worden berekend, ligt ter inzage op het Centraal Bureau voor de Statistiek).

De tusschen haakjes geplaatste cijfers geven het aantal fondsen aan, waaruit het indexcijfer berekend is.

1930 = 100	Productie-middelen industrieën (29)	Consumptie-goederen industrieën (22)	Nijverheid (51)	Banken (6)	Scheepvaart-ondernemingen (6)	Petroleum (1)	Internationale fondsen ¹⁾ (5)	Suiker (5)	Rubber (7)	Tabak (4)	Thee (5)	Indische ondernemingen ²⁾ (29)	Algemeen indexcijfer ³⁾ (100)	Amerik. fondsen (15)
1930	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1931	72	76	74	86	55	57	51	63	51	68	65	66	70	59
1932	44	55	49	64	30	37	32	36	29	39	46	41	46	39
1933	51	59	54	72	26	44	34	35	45	38	59	49	52	36
1934	50	66	57	68	21	42	34	28	73	41	69	58	55	34
1935	46	67	55	75	21	47	38	34	80	48	65	60	55	37
1936	52	76	64	80	38	79	44	42	109	70	73	79	66	62
1937	85	108	95	103	113	108	70	64	209	92	107	120	104	76
1938	84	105	93	99	98	90	57	56	145	81	94	98	96	54
1939	86	100	92	80	94	79	45	63	132	53	84	86	90	56
Jan. '40	80.4	92.7	85.7	65.4	106.6	69.8	38.2	67.3	141.7	46.6	80.2	86.0	85.4	54.3
Febr. „	81.0	92.6	86.0	65.1	106.3	66.3	36.4	64.9	135.3	48.1	79.2	83.6	84.7	52.5
Mrt. „	82.0	96.7	88.3	64.1	110.1	64.2	35.9	64.3	132.0	46.7	78.0	82.3	85.7	52.6
April „	82.3	94.5	87.6	63.8	111.1	58.8	34.7	61.8	126.2	47.5	72.6	77.7	83.9	53.5
Sept. „ ⁴⁾	99.3	111.6	104.6	68.4	110.8	60.4	50.3	61.2	131.7	52.2	74.5	79.5	94.3	56.1
Oct. „	109.6	123.6	115.6	80.2	117.5	63.9	63.1	64.1	144.0	55.1	82.3	85.8	104.1	57.
Nov. „	113.1	130.6	120.7	84.3	127.8	75.7	65.9	74.3	170.4	65.7	103.7	102.6	112.7	69.8
Dec. „	118.0	134.5	125.1	85.1	134.2	71.4	62.3	77.9	182.4	69.7	93.9	105.4	116.1	69.7
Jan. '41	126.2	139.2	131.8	85.9	134.1	70.8	61.8	77.6	186.2	70.6	93.4	106.4	120.0	69.7
Febr. „	120.8	133.4	126.2	84.1	125.3	62.0	56.7	69.6	169.9	64.9	89.4	97.6	113.4	63.4
Mrt. „	123.0	135.8	128.5	82.1	125.6	60.0	56.8	69.9	174.0	64.9	90.7	99.0	115.1	63.8
April „	134.3	151.7	141.8	87.1	133.7	70.6	68.8	78.9	189.3	75.3	100.7	109.5	126.5	57.1
Mei „	130.2	146.2	137.1	88.3	128.6	64.7	67.6	74.5	181.3	72.4	100.1	105.2	121.6	—
Juni „	127.1	141.1	133.1	85.5	124.8	—	66.9	68.1	169.4	70.4	97.3	99.0	117.1	—
Juli „	133.7	150.2	140.8	87.7	133.7	65.8	74.8	72.5	186.2	76.0	99.1	106.4	124.6	—

¹⁾ Fondsen, die zowel internationaal verhandelbaar zijn, als geacht kunnen worden sterk den invloed van den buitenlandschen conjunctureelen toestand te ondervinden.

Hieronder is ook het petroleumaandeel uit de voorafgaande kolom opgenomen.

²⁾ Hieronder zijn begrepen de aandelen uit de 4 voorafgaande kolommen.

³⁾ Aandeelen van Nederlandsche en Nederlandsch-Indische ondernemingen, waaronder 3 fondsen, die niet in de voorafgaande kolommen zijn opgenomen.

⁴⁾ Over de maanden Mei t/m. Augustus '40 werden geen indexcijfers berekend.

STATISTIEKEN.

ZILVERPRIJS **GOUDPRIJS**

Londen ¹⁾		N. York ²⁾		A'dam ³⁾		Londen ⁴⁾	
29 Juli 1941..	23 1/16	34 3/4	29 Juli 1941..	2125	168/—		
30 " 1941..	23 1/16	34 3/4	30 " 1941..	2125	168/—		
31 " 1941..	23 1/16	34 3/4	31 " 1941..	2125	168/—		
1 Aug. 1941..	23 1/16	34 3/4	1 Aug. 1941..	2125	168/—		
2 " 1941..	—	—	2 " 1941..	2125	168/—		
4 " 1941..	23 1/16	34 3/4	4 " 1941..	2125	168/—		
5 Aug. 1940..	22 1/16	34 3/4	5 Aug. 1940..	2105	168/—		
23 Aug. 1939..	18 1/16	37 1/16	23 Aug. 1939..	2110	148/6 1/2		

¹⁾ In pence p. oz. stand. ²⁾ Foreign silver in \$c. p. oz. fine. ³⁾ In gulden per kg 1000/1000. ⁴⁾ In sh. p. oz. fine.

KOERSEN TE LONDEN.

Plaatsen en landen	Not. eenh.	28 Juli-2 Aug. '41		2 Aug. 1941		21-26 Juli '41		26 Juli 1941
		Laagste	Hoogste	Laagste	Hoogste	Laagste	Hoogste	1941
Officieel:								
New York	\$ p. £	4.02 1/2	4.03 1/2	4.03	4.02 1/2	4.03 1/2	4.03	4.03
Parijs	Fr. p. £	—	—	—	—	—	—	—
Stockholm	Kr. p. £	16.85	16.95	16.90	16.85	16.95	16.90	16.90
Montreal	\$ p. £	4.43	4.47	4.45	4.43	4.47	4.45	4.45
Buenos Aires	Pes. p. £	16.95 1/2	17.13	17.04 1/2	16.95 1/2	17.13	17.04 1/2	17.04 1/2
Niet-Officieel:								
Alexandrië	P. p. £	97.50	97.50	97.50	97.50	97.50	97.50	97.50
Athene	Dr. p. £	—	—	—	—	525	—	—
Bangkok	Sh. p. £	—	—	—	—	—	—	—
Bombay	d. p. r.	17.96	17.96	17.96	17.93	17.96	17.96	17.96
Budapest	d. p. £	—	—	—	—	—	—	—
Hongkong	P. p. \$	15.—	15.—	15.—	15.—	15.—	15.—	15.—
Istanbul	Tf. p. £	—	—	—	—	—	—	—
Kobe	d. p. yen	—	14.25	—	14.25	14.25	14.25	14.25
Lissabon	Escu. p. £	99.80	100.20	100.—	99.80	100.20	100.—	100.—
Madrid	Pt. p. £	40.50	40.50	40.50	40.50	40.50	40.50	40.50
Montevideo	d. p. p.	—	—	—	—	—	—	—
Rio de Janeiro	d. p. mil.	—	—	—	—	—	—	—
Singapore	d. p. \$	3.09	3.25	3.09	3.21	3.31	3.25	3.25
Shanghai	d. p. \$	28.16	28.16	28.16	28.16	28.16	28.16	28.16

KOERSEN TE NEW-YORKK. (Cable).

Data	Londen	Parijs	Berlijn	Amsterdam
	(\$ per £)	(\$ per 100 fr.)	(\$ p. 100 Mk.)	(\$ p. f 100)
29 Juli 1941	4.03 1/2	2.34	40.05	—
30 " 1941	4.03 1/2	2.34	40.05	—
31 " 1941	4.03 1/2	2.34	40.05	—
1 Aug. 1941	4.03 1/2	2.34	40.05	—
2 " 1941	4.03 1/2	2.34	40.05	—
4 " 1941	4.03 1/2	2.34	40.05	—
5 Aug. 1940	3.89	—	40.05 ¹⁾	—
Muntpariteit	4.86	3.90 1/2	23.81 1/2	40% ²⁾

¹⁾ Nominiaal. **STAND VAN 's RIJKS KAS.**

Vorderingen	23 Juli 1941	31 Juli 1941
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Nederlandsche Bank	—	—
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	f 200.147,27	f 536.645,38
Voorschotten op ultimo Juni 1941 aan de gemeenten verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	—	—
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	—	—
Idem voor Suriname ¹⁾	—	—
Idem aan Curaçao ¹⁾	144.823.941,98	145.123.941,98
Kasvord. wegens creditverstreking a. h. buitenland	319.788,71	319.788,71
Daggeldleeningen tegen onderpand	68.015.701,18	67.166.999,64
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	84.119.179,23	73.689.258,76
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	—	—
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	15.815.563,01	16.404.466,70
Verplichtingen		
Voorschot door de Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	f 15.000.000,—	f 8.212.505,53
Voorschot door de Ned. Bank in reken.-cour. verstrekt	114.832,17	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	136.205.000,—	131.204.000,—
Schatkistpromessen in omloop	1446.700.000,— ²⁾	1483.900.000,— ²⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	87.201.441,50	89.741.281,50
Schuld op ultimo Juni 1941 aan de gemeenten weg. a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. l. d. hoofds. grondb. e. d. gem. fonds. d. aism. op. op die bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	1.924.023,90	27.423.742,99
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	180.312.900,19	171.161.877,80
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	34.416.247,39	34.314.436,11
Id. aan div. instellingen ¹⁾	251.633.737,77	267.948.071,86

¹⁾ In rekg. crt. met 's Rijks Schatkist ²⁾ Rechtstreeks bij De Nederlandsche Bank f 48.000.000,— ³⁾ Idem f 24.000.000,—

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 4 Augustus 1941.

Activa.	
Binnenl. Wissels, Promessen, enz.	{ Hfdbank. f 70.500.000 Bijbank. " 50.875 Agentsch. " 70.000
Papier op het Buitenland	f 403.393.104
Af: Verkocht maar voor de bank nog niet afgeloopen	—
Beleeningen incl. voorschotten in rekening-courant op onderpand	{ Hfdbank. f 144.298.518 ¹⁾ Bijbank. " 2.572.647 Agentsch. " 28.821.923
Op Effecten enz.	f 175.539.053 ¹⁾
Op Goederen en Ceelen	f 154.035
Voorschotten aan het Rijk	—
Munt en muntmateriaal: Gouden munt en gouden muntmateriaal	f 1.022.564.709
Zilveren munt, enz.	11.948.368
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds	1.034.513.077
Gebouwen en meubelen der Bank	53.606.356
Diverse rekeningen	4.000.000
	221.533.351
	f 1.967.133.515
Passiva.	
Kapitaal	f 20.000.000
Reservefondsen	5.368.354
Bijzondere reserves	16.583.835
Pensioenfonds	11.741.724
Bankbiljetten in omloop	1.739.298.025
Bankassigatiën in omloop	47.061
Rek.-Courant) Van het Rijk saldo's) Van anderen	f 171.495.209
Diverse rekeningen	2.599.307
	f 1.967.133.515
Beschikbaar metaalsaldo	f 273.396.384
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de bank gerechtigd is	683.490.960
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de bank ondergebracht	64.000.000
¹⁾ Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99)	f 55.341.825

Voornaamste posten in duizenden gulden.

Data	Gouden munt en muntmater.	Circulatie	Andere opeisch. schulden	Beschikk. Metaal-saldo	Dek-rings-perc.
4 Aug. '41	1.022.565	1.739.298	171.542	273.396	54
28 Juli '41	1.022.585	1.704.983	173.308	286.751	55
21 " '41	1.022.582	1.684.606	168.264	297.130	± 56
6 Mei '40	1.160.287	1.158.613	255.183	607.042	83
Data	Totaal bedrag disconto's	Schatkist-prom. rechtstr.	Beleeningen	Papier op het buitenl.	Div. reken. (act.)
4 Aug. '41	70.621	64.000	175.693	403.393	221.533
28 Juli '41	44.627	38.000	170.365	396.912	215.897
21 " '41	38.576	32.000	173.801	379.579	209.370
6 Mei '40	9.853	—	217.756	750	20.648

¹⁾ Per 1 April 1940 herwaardeering van den goudvoorraad op basis van een depreciatie-percentage van 18 pct.

DUITSCHE RIJKSBANK.

Data	Goud en deviezen	Renten-bank-scheine	Andere wissels, chèques en schatkistpapier	Beleeningen	
23 Juli 1941	77,8	362,1	15.700,5	15,7	
15 " 1941	77,6	329,3	15.705,8	21,0	
7 " 1941	77,4	362,2	16.102,1	22,7	
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2	
Data	Effecten	Diverse Activa	Circulatie	Rek.-Crt.	Diverse Passiva
23 Juli '41	16,1	1.575,4	14.933,8	2.114,2	405,2
15 " '41	26,9	1.836,1	15.156,3	2.132,1	406,9
7 " '41	42,5	1.582,3	15.441,4	2.080,0	399,6
23 Aug. '39	982,6	1.380,5	8.709,8	1.195,4	454,8

GEZAMENLIJKE STATEN VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË EN VAN DE EMISSIEBANK TE BRUSSEL. (in mill. francs)

Data	Goud, specie, deviezen en Reichskredit-kassen	Credit a. h. particuliere bedrijfsleven	Credit aan Staat en openbare lichamen	Overheids-fondsen	Circulatie	Postchèque-ambt	Rekening Courant
24 Juli '41	29.343	583	15.331	1.846	40.985	3.507	1.984
16 " '41	29.073	561	15.777	1.685	40.773	3.495	2.198
10 " '41	28.992	548	15.239	1.690	40.745	3.500	1.597
3 " '41	29.109	570	14.931	1.680	40.446	3.541	1.681
26 Juni '41	28.887	549	15.049	1.704	39.935	3.545	2.073
8 Mei '40	23.606	5394	695	1.480	29.806	—	909